

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

İslam Dünyasında Beyin Ölümü: Yasal Düzenlemeler ve Resmî Dini Otoriteler Üzerine Karşılaştırma ve Analiz

*Brain Death in the Islamic World: A Comparative Analysis of Legal Frameworks and
Official Religious Authorities*

Mustafa KARAPINAR

Arş. Gör., İbn Haldun Üniversitesi, İslami İlimler Fa- Res. Asst., İbn Haldun University, School of Islamic
kültesi, Temel İslam Bilimleri, İstanbul, Türkiye Sciences, Basic Islamic Sciences, İstanbul, Türkiye

mkrpnr@gmail.com Orcid: 0000-0001-7049-8949

Atıf/Cite:

Karapınar, Mustafa. “İslam Dünyasında Beyin Ölümü: Yasal Düzenlemeler ve Resmî Dini
Otoriteler Üzerine Karşılaştırma ve Analiz”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2026 (20
Temmuz 2026). <https://doi.org/10.20486/imad.1912536>

Araştırma Makalesi / Research Article

Başvuru Tarihi / Received: 18.03.2026

Kabul Tarihi / Accepted: 30.04.2026

Yayın Tarihi / Published: 20.07.2026

Etik Beyanı/Ethical Statement:

Bu makale, devam etmekte olan “Beyin Ölümünün Fıkıhî Analizi” adlı doktora tezinden
üretilmiştir. Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından “123K765” numaralı proje ile desteklenmiştir.
Verdiği destekten ötürü TÜBİTAK’a teşekkürlerimizi sunarız. Makalede yer alan grafikler, Claude
Sonnet 4.6 kullanılarak oluşturulmuştur. / This article is based on the ongoing doctoral
dissertation titled “Beyin Ölümünün Fıkıhî Analizi”. This study was supported by TÜBİTAK under
project number “123K765.” We would like to express our gratitude to TÜBİTAK for its support.
The graphs included in this article were created using Claude Sonnet 4.6.

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Öz

Yirminci yüzyılda tıp teknolojisindeki ilerlemeler ve 1968 yılında beyin ölümünün tanımlanması, ölümün tespiti tartışmalarında bütün dünyada bir dönüm noktası olmuştur. Beyin ölümü tanımlanmadan önce ölüm teşhisinde kullanılan kalp ve solunum temelli ölüm kriterlerinin yanında nörolojik kriterlerin de ortaya çıkması, Batı'da olduğu gibi İslam dünyasında da hukuki ve fıkıhî tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu makale, beyin ölümünün ölüm kriteri olarak kabulü ve kadavradan organ nakli meselelerinin resmî dini merciler ve yasal mevzuatlar tarafından nasıl ele alındığını beş İslam ülkesi (Türkiye, Suudi Arabistan, İran, Mısır ve Malezya) bağlamında karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Çalışmada ilgili mevzuat, fetva metinleri ve ikincil literatür metin analizi yöntemi kullanılarak nitel bir yaklaşım benimsenmiştir. Araştırma sonucunda incelenen ülkelerin büyük çoğunluğunda resmî fetva kurullarının ve devlet otoritelerinin beyin ölümünü tanıma eğiliminde olduğu görülse de yasalasma süreçlerinde, teşhis protokollerinin uygulanması gibi konularda belirgin farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca hukuki ve dini meşruiyetin sağlanmasının toplumun farklı hassasiyetleri sebebiyle kadavradan organ bağıışı oranlarını artırmada tek başına yeterli olmadığı sonucuna varmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Beyin Ölümü, Organ Nakli, Karşılaştırmalı Hukuk, Biyoetik.

Abstract

The advancement of medical technology in the twentieth century and the definition of brain death in 1968 marked a turning point in debates over the determination of death worldwide. Prior to the formal definition of brain death, the emergence of neurological criteria alongside the cardiopulmonary standards traditionally employed in the determination of death gave rise to legal and jurisprudential debates in the Islamic world as much as in the West. This article comparatively examines how the acceptance of brain death as a criterion of death and the question of cadaveric organ transplantation have been addressed by official religious authorities and legal frameworks in five Muslim-majority countries: Turkey, Saudi Arabia, Iran, Egypt, and Malaysia. This study adopts a qualitative approach, employing textual analysis of relevant legislation, fatwa documents, and secondary literature. The findings indicate that while official fatwa councils and state authorities in the majority of the countries examined tend toward the recognition of brain death, significant variation persists in the processes of legalization and in the implementation of diagnostic protocols. The study further concludes that securing legal and religious legitimacy has not, on its own, proven sufficient to increase cadaveric organ donation rates, due to varying social and cultural sensitivities.

Keywords: Islamic Law, Brain Death, Organ Transplantation, Comparative Law, Bioethics.

Giriş

Yirminci yüzyılda tıp teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, ölüme dair önemli soruların yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur. Özellikle solunum cihazları ve yoğun bakım üniteleriyle beraber beyin fonksiyonları tamamen ve geri dönülemez biçimde sona ermesine rağmen solunumu ve kalp atışı cihazlarla devam eden bir klinik durum ortaya çıkmıştır. Bu durum “Ölüm nedir? Ne zaman gerçekleşir?” sorularının yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. 1968 yılında yayımlanan Harvard Kriterleri, geri dönüşü olmayan komayı bir ölüm kriteri olarak belirleyerek ölüm tanımına nörolojik bir boyut kazandırmıştır. Bu gelişme ölümün mahiyetine ilişkin tartışmaların dini ve hukuki açıdan farklı yönlerden yeniden ele alınmasını sağlamıştır.

Beyin ölümüne dair dini ve hukuki tartışmalar bütün dünyada olduğu gibi İslam dünyasında da yankı bulmuştur. Meselenin hem dini hem tıbbi hem de hukuki boyutu ilgilendiren yönünün bulunması beyin ölümünü daha da karmaşık bir problem haline getirmektedir. İslam ülkelerinin her biri kendine özgü dini ve hukuki uygulamalara sahip

olduklarından dolayı beyin ölümüne dair dini ve hukuki uygulamalar da farklılık arz etmektedir.

Beyin ölümü Müslüman alimler ve biyoetikçiler tarafından bireysel olarak tartışılmış ve konu hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ancak beyin ölümü hakkında devletlerin sürece yaklaşımları daha karmaşık bir yapı arz etmektedir. Özellikle İslam ülkeleri sağlık politikaları çerçevesinde bir yandan uluslararası düzeyde bir standart oluşturmaya çalışırken diğer yandan kendi toplumlarının dini hassasiyetlerini gözetmek durumunda kalmaktaydılar. Dini hassasiyetlerin gözetilmesi İslam ülkelerinin her biri özelinde farklılık arz etmekteydi. Zaman içerisinde organ nakline duyulan ihtiyacın artması devletleri hem organ nakli hem de organ nakline zemin hazırlayan beyin ölümüne dair hukuki düzenleme yapmaya zorlamaktaydı. Bu bağlamda her bir İslam ülkesinin hukuki süreci ele alış tarzı diğerinden farklı olmuş ve birbirinden farklı yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Beyin ölümü meselesinin organ nakliyle olan irtibatının yeterli düzeyde anlaşılabilmesi için organ naklinin kategorilerine değinmek gerekmektedir. Organ nakli temelde iki yolla gerçekleştirilmektedir: canlı vericiden (living donor) ve kadavradan (deceased donor) yapılan nakil. Canlı vericiden yapılan nakiller, büyük oranda vericinin hayati fonksiyonlarını sona erdirmeyecek böbrek, göz korneası, kemik iliği vb. gibi organ ve vücudun yapılarıyla sınırlı kalmaktadır. Canlı vericiden gerçekleştirilen nakillerde verici ile alıcının rızası, tıbbi ehliyet, suistimalin önlenmesi gibi fikhî ve etik kaygılar söz konusu olmakla birlikte bu türden nakillerin esas itibarıyla cevazı konusunda İslam dünyasındaki resmî dini otoriteler arasında bir ihtilaf bulunmamaktadır. Nitekim Suudi Arabistan'da Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ, Türkiye'de Din İşleri Yüksek Kurulu, Mısır'da Dârü'l-İftâ ve Malezya'da Ulusal Fetva Konseyi gibi kurumlar erken tarihli fetvalarından itibaren canlı vericiden nakle belli şartlar altında cevaz vermişlerdir.

Tartışmanın merkezini teşkil eden kısım, kadavradan yapılan nakillerdir. Ancak kadavra dendiğinde tek bir sebeple hayatı sona ermiş olan kişi kastedilmemekte, birbirinden farklı iki ölüm durumunu kapsamaktadır. Bunlardan birincisi ve en yaygın olanı, solunum ve kalbin geri dönüşsüz olarak durmasıyla (somatik veya kardiyopulmoner ölüm) gerçekleşen ölümdür. İkincisi ise yirminci yüzyılın ikinci yarısında tıp teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle beraber ortaya çıkan beyin ölümü. Beyin ölümü, beynin fonksiyonlarının tam ve geri dönüşü olmayacak biçimde sona ermesine rağmen solunum ve dolaşımın cihaz desteğiyle devam ettirildiği durumu ifade etmektedir. Bu ikili ölüm tasnifi, organ naklinin gerçekleştirilebilmesi açısından son derece öneme haizdir. Kalbin ve solunumun durmasıyla gerçekleşen ölümden organ nakli imkânı son derece sınırlı kalmaktadır. Zira dolaşımın durmasıyla birlikte organlar büyük oranda hızlıca yaşamsal fonksiyonlarını kaybetmekte ve nakil gerçekleştirilemez bir duruma gelmektedir. Organ nakli ancak dolaşımın cihaz desteğiyle dahi olsa sürdüğü ve organların hayatîyetini kaybetmediği donörlerden yapılabilir. Zira kadavradan organ nakli denildiğinde zorunlu olarak beyin ölümü gerçekleşmiş kim-

seden yapılan organ nakilleri gündeme gelmektedir. Beyin ölümü konusunun temel tartışmalı noktası ise beyin fonksiyonlarını geri dönüşsüz olarak yitirmiş ancak solunum ve kalp atışı cihazlar yardımıyla devam ettirilen kişinin hakiki manada ölü kabul edilip edilmeyeceği, bu kararın hangi tıbbi kriterlerle verileceği ve fikhî olarak bu kişiden organ alınmasının caiz olup olmayacağı etrafında şekillenmektedir. Bu çalışma, beyin ölümüne odaklanmakla birlikte meselenin organ nakliyle olan irtibatından dolayı zaman zaman çalışma kapsamında organ nakline de değinilecektir. Bu bağlamda beyin ölümüne dair İslam ülkelerinin resmî hukuki düzenlemeleri ve dini fetvaları ele alınacaktır.

Bu makalede beş İslam ülkesinin -Türkiye, Suudi Arabistan, İran, Mısır ve Malezya- beyin ölümü ve organ nakli konusunda resmî yasal düzenlemeleri ve resmî dini otoritenin/otoritelerinin meseleye yaklaşımları ele alınacaktır. Makale çerçevesinde incelenen İslam ülkelerinin bu beş ülke ile sınırlandırılmasının temel nedenleri arasında farklı din-devlet ilişki modellerinin olması, hukuki süreçlerde birbirinden farklı dinamiklerin söz konusu olması, coğrafyalarının farklılığı ve diğer kültür ile dinlere mensup insan gruplarının yaşaması sayılabilir.

İslam dünyasında beyin ölümü ve kadavradan organ nakli meselesi, beyin ölümü ilk defa ortaya konduğundan beri hem İslam hukuku literatüründe hem de tıp etiği, hukuk ve sosyal bilimler alanlarında önemli bir araştırma sahası haline gelmiştir. İslam hukuku literatürünün büyük bir bölümü, uluslararası fıkıh akademilerinin kararlarını ve münferit alimlerin görüşlerini değerlendiren çalışmalardan meydana gelmektedir. Bunun yanında ülkelerin beyin ölümüne karşı geliştirmiş oldukları tutumlar da akademik çalışmalara konu olmaktadır.

Konuyu küresel boyutta ele alan en önemli çalışmalardan birisi Eelco F. M. Wijdicks'in 2002 yılında 80 ülkeyi inceleyen çalışmasıdır.¹ Wijdicks, beyin ölümü kavramının küresel düzeyde kabul görmekle birlikte tanı kriterleri, teşhisi koyacak heyette yer alacak doktor sayısı, gözlem süresi, apne testi protokolü ve yardımcı testlerin zorunluluğu gibi pratikte önemli farklılıkların bulunduğunu tespit etmiştir. Bu çalışma, makalenin incelediği beş ülkenin teşhis protokollerine küresel bir karşılaştırma tablosu içerisinde yer vermektedir. Ancak ilgili çalışmada yapılan tarama, büyük ölçüde nörolojik-tıbbi bir perspektifle yürütülmüş olup İslam ülkelerinin resmî fetva ve yasama süreçlerine ve bunlar arasındaki ilişkiye yer vermemektedir.

Küresel ölçekli bu çalışmayı izleyen yıllarda İslam ülkelerindeki durumu bölgesel olarak ele alan çalışmalar da yapılmıştır. Bu bağlamda iki çalışma dikkat çekmektedir. Birincisi 2016 yılında Nur Altınörs ve Mehmet Haberal'ın İslam ülkelerindeki beyin ölümü ve organ naklini ele aldıkları makaledir.² Bu çalışma her ne kadar yukarıdaki beş ülkenin durumunu ele alıyor olsa da makale büyük ölçüde nakil faaliyetlerinin istatistiksel duru-

¹ Eelco F.M. Wijdicks, "Brain Death Worldwide: Accepted Fact but No Global Consensus in Diagnostic Criteria", *Neurology* 58/1 (2002), 20-25.

² Nur Altınörs - Mehmet Haberal, "Brain Death and Transplant in Islamic Countries", *Experimental and Clinical Transplantation* 14/Suppl 3 (2016), 48-52.

muna ve kurumsal altyapıya odaklanmakta fetvaların içerik analizine ve fetva-yasama süreçleri arasındaki ilişkiye yer vermemektedir. Ayrıca çalışmanın hacmi, ülke bazlı analizin derinliğini sınırlandırmaktadır. İkincisi, Hassan Chamsi-Pasha ve Mohammed Ali Albar'ın 2017 yılında yayınlamış oldukları çalışmadır.³ Çalışmada 13 farklı ülkenin beyin ölümüne dair tutumlarının incelendiği ve 12 tanesinde beyin ölümünü kabul eden hukuki düzenlemelerin var olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu çalışma, fetva metinlerinin içerik analizine yoğunlaşmakta olup fetvaların yasama süreçleriyle olan ilişkisi ve bu ilişkinin ülkeden ülkeye nasıl farklılaştığı sistematik bir karşılaştırmaya tabi tutmamaktadır.

Bölgesel çerçeveden ülke bazlı ölçeğe geçildiğinde spesifik olarak beyin ölümü ve organ nakline dair çalışmaların önemli bir birikim oluşturduğu gözlenmektedir. Bu makale çerçevesinde de ilgili çalışmalardan istifade edilmektedir. Ülke özelinde kaleme alınmış bu monografik çalışmalar, incelemiş oldukları ülkeler özelinde önemli bilgiler ihtiva etmekle beraber bulgularını diğer ülkelerle mukayese etmemekte ve İslam ülkelerinin farklı deneyimlerine yer vermemektedir. Bu makale, beş İslam ülkesinin fetva-yasama süreçlerini, toplumsal kabullerini ve farklı dinamiklerinin kabullere etkisini karşılaştırmalı olarak analize tabi tutmak suretiyle literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Makale giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmakta olup birinci bölümde beş ülkenin beyin ölümüne dair yasal düzenlemeleri ve resmî dini fetvalarına yer verilecektir. İkinci bölümde ise ülkeler arasında yasal düzenlemeleri, resmî fetvaları ve meselenin toplumsal yönü göz önünde bulundurularak bir mukayese ve analiz yapılacaktır. Böylelikle ülkelerin ortak ve farklı yönlerine vurgu yapılacaktır.

1. Beyin Ölümünün Hukuki Statüsü ve Dini Meşruiyeti

Bu bölümde beş ülke kendi başlığı altında farklı açılardan ele alınacaktır. Birincisi, organ naklinin ve buna bağlı olarak klinik uygulamaların tarihsel gelişimine yer verilecektir. Böylece beş ülkenin organ nakli konusunun pratik olarak ne zaman ve nasıl başladığı ortaya konulmuş olacaktır. İkinci olarak konuya dair yasal düzenlemelere değinilecek ve beyin ölümü ifadesinin düzenlemelerde yer alıp almadığına değinilecektir. Üçüncü olarak ülkelerin fetva mercilerinin konuya yaklaşımı ve bu yaklaşımın yasal düzenlemelerle ne ölçüde paralellik gösterdiği ele alınacaktır. Ülkelerin sıralanışında dini-hukuki kurumların farklı tecrübeleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu nedenle uluslararası fıkıh akademilerine ev sahipliği yapması ve bu akademilerin almış oldukları kararların diğer dini mercilerin kararlarını etkilemiş olması sebebiyle Suudi Arabistan'a ilk sırada yer verilmiştir. Sonrasında hukuki düzenlemeleri çok erken tarihlerden itibaren yapan Türkiye'ye yer verilmiştir. Ardından Şîî fıkının belirleyici olduğu İran, dini tartışmalar sebebiyle yasal düzenlemelerin geciktiği Mısır ve son olarak çok kültürlü yapısıyla farklı bir örnekliği teşkil eden Malezya'ya yer verilmiştir.

³ Hassan Chamsi-Pasha - Mohammed Ali Albar, "Do Not Resuscitate, Brain Death, and Organ Transplantation: Islamic Perspective", *Avicenna Journal of Medicine* 7/02 (2017), 35-45.

1.1. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan'da beyin ölümüne dair yasal düzenlemeye yer vermeden önce meselenin tarihsel gelişimine kısaca değinmek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Suudi Arabistan'da organ nakli ilk defa 1979 yılında Riyad'da bulunan Prens Sultan Askeri Tıp Şehri'nde canlı donörden böbrek nakledilmek suretiyle yapılmıştır. Canlı donörden yapılan bu ilk nakilden yıllar sonra 1984 yılında ise ilk defa kadavradan böbrek nakli gerçekleştirilmiştir.⁴ Bu tıbbi gelişmelere paralel olarak konunun fikhî boyutunda gelişmeler söz konusu olmuştur. Özellikle ölüden organ nakline cevaz veren 1982 tarihli ve 99 numaralı fetvasında Hey'etü Kibâri'l-Ulemâ, organ nakli konusunu ele almış ve şu hükümlere varmıştır:

“... Ayrıca oy çokluğu ile şu kararlar alınmıştır:

1- Zaruret halinde, organı alınan kişide herhangi bir fitneye mahal verilmemesi ve organ naklinin yapılacağı kişide başarılı olacağına dair zann-ı gâlib bulunması şartıyla ölü bir insan Müslümana organ ya da organın bir parçasının nakli caizdir.

2- Canlı bir insanın, zaruret halindeki bir Müslümana kendi organını ya da organının bir parçasını nakledilmek üzere bağışlaması caizdir.”⁵

1982 yılında yayınlanan bu fetva ölüden organ nakline cevaz vermekle birlikte henüz ölümün tanımı yapılmamış ve beyin ölümüne değinilmemiştir. Bu fetvayla beraber kadavradan organ nakline cevaz verilmesinin ardından organ naklinin devlet nezdindeki kurumsal yapısını daha da güçlendirecek adımlar atılmıştır. Bu bağlamda 1985 yılında devlet tarafından Ulusal Böbrek Vakfı (The National Kidney Foundation – NKF) kurulmuş, daha sonra 1993 yılında ismi değiştirilerek Suudi Organ Nakli Merkezi (Saudi Center for Organ Transplantation – SCOT) yapılmıştır.⁶

Organ naklinin kurumsallaşması ile birlikte yoğun bakım ünitelerinde beyin ölümü teşhisi konmuş olan hastaların durumunun hem hukuki hem de dini olarak çözüme kavuşturulması önem arz etmekteydi. Dini olarak 1986 ve 1987 yıllarında gerçekleştirilen iki toplantı son derece önem arz etmektedir. İslam İş birliği Teşkilatına bağlı İslam Fıkıh Akademisi, 1986 yılında düzenlemiş olduğu toplantıda ölümün iki durumda gerçekleştiğine karar vermiştir: birincisi kalp ve solunumun durması, ikincisi ise beyin ölümünün gerçekleşmesidir.⁷ Bu karar, Suudi Hükümeti'nin beyin ölümüne dair hukuki düzenlemesini de etkilemiş ve beyin ölümünü hukuki olarak kabul etmiştir.⁸

⁴ Muhammad A. Bukhari, “Willingness for Solid-Organ Donation in Saudi Arabia: A Skyscape View”, *Experimental and Clinical Transplantation: Official Journal of the Middle East Society for Organ Transplantation* 20/5 (2022), 509.

⁵ el-Emânetü'l-Âmme, *Ebhâsü Hey'etü Kibâri'l-Ulemâ bi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye* (er-Riâsetü'l-Âmme li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ, 2014), 7/42.

⁶ Faissal AM Shaheen vd., “Saudi Center for Organ Transplantation: Activities and Achievements”, *Saudi Journal of Kidney Diseases and Transplantation* 6/1 (1995), 41.

⁷ “Karâr (5): Echizetü'l-İnâş”, *Mecelletü Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî* 3/2 (1987), 809.

⁸ Mansur Ali - Usman Maravia, “Seven Faces of a Fatwa: Organ Transplantation and Islam”, *Religions* 11/2 (2020), 3.

İslam Fıkıh Akademisi'nin kararına karşılık Mekke merkezli Dünya İslâm Birliği'ne bağlı el-Mecmau'l-Fıkhiyyi'l-İslâmî 1987 yılında düzenlemiş olduğu toplantıda sadece beyin ölümü kriterine dayanarak bir kimsenin ölü kabul edilemeyeceği kararını vermiştir. Bununla beraber beyin ölümünün gerçekleştiğinin üç uzman doktorun kararıyla sabit olması ve durumun geri döndürülemez olduğunun kesinleşmesi halinde makine yardımıyla kalbi atan ve solunumu devam eden kişilerin yaşam destek ünitesinden ayrılabilceğine karar verilmiştir.⁹

Bu iki fıkıh akademisinin farklı kararlarına rağmen Suudi Arabistan Sağlık Bakanlığı, beyin ölümünü kardiyak ölüm¹⁰ gibi hakiki manada ölüm olarak kabul etmiş ve organ nakline izin vermiştir.¹¹ Beyin ölümü teşhisinin güvenilirliği ise katı yasal ve tıbbi kriterlerle teminat altına alınmıştır. Ayrıca, Suudi Arabistan'daki yasal düzenleme birçok ülkenin aksine beyin ölümü teşhisinde klinik bulguların yanında EEG¹² gibi yardımcı testlerin kullanımını şart koşturmaktadır.¹³

Sonuç olarak Suudi Arabistan'da zaman içerisinde hem organ bağıışı hem de beyin ölümü dini, tıbbi ve hukuki düzenlemelere konu olmuştur. Bu bağlamda organ naklinin yapılabilmesi için kurumlar kurulmuş ve dini kurumlar tarafından beyin ölümü meselesi tartışılmıştır. Beyin ölümüne dair önemli iki fıkıh akademisi beyin ölümüne dair birbirinden farklı hüküm vermişler ancak hukuki düzenlemede beyin ölümü hakiki manada ölüm olarak kabul edilmiştir. 2021 yılında yayımlanan organ nakli kanununda beyin ölümüne doğrudan değinilmemiştir. Beyin ölümü kanun düzeyinde değil yönetmelik düzeyinde düzenlenmiştir. Suudi Organ Nakli Merkezi (SCOT) bu amaçla bir protokol geliştirmiş ve bu protokol çerçevesinde beyin ölümü gerçekleşen kimselerden organ nakli yapılmıştır.¹⁴

1.2. Türkiye

İslam dünyasında beyin ölümünün yasallaştırılması sürecinde incelenecek bir diğer önemli ülke Türkiye'dir. Türkiye, organ nakli ve beyin ölümüne ilişkin hukuki süreç-

⁹ Chamsi-Pasha - Albar, "Do Not Resuscitate", 39.

¹⁰ Geri dönüşsüz olarak kalbin durmasına ve bunun sonucunda dolaşımın durmasıyla sonuçlanan ölüm.

¹¹ Suudi Arabistan'daki kurumsal ve hukuki düzenlemelere rağmen halkın organ nakli ve beyin ölümünü kabul etmesi noktasında sıkıntılar yaşanmaktadır. Toplumun bir kısmı beyin ölümünün bazı alimler tarafından meşru görüldüğünün farkında değildir ve bu durum da organ bağıışının düşük kalmasına sebebiyet vermektedir. bk. Abdul Hakeem Al-Hashim - Mujahid Al-Busaidi, "Understanding the Concept of Brain Death in the Middle East", *Oman Medical Journal* 30/2 (2015), 75.

¹² EEG (elektroensefalografi), beynin elektriksel aktivitelerinin baş yüzeyine yerleştirilen elektrotlar aracılığı ile ölçülmesi manasına gelmektedir. Düz çizgi bulgusu beyin fonksiyonlarının geri dönüşsüz olarak sona erdiği göstermek amacıyla "yardımcı test" olarak başvurulmaktadır. Yardımcı testler, beyin ölümü tespitinde olağan tanı süreçlerinde zorunlu değildir. Ancak bazı durumlarda klinik bulguyu desteklemek amacıyla yardımcı testlere başvurulduğu görülmektedir. bk. Nathaniel M Robbins - James L Bernat, "Practice Current: When do you order ancillary tests to determine brain death?", *Neurology: Clinical Practice* 8/3 (2018), 266.

¹³ Chamsi-Pasha - Albar, "Do Not Resuscitate", 38.

¹⁴ Saudi Center for Organ Transplantation (SCOT), "Conditions for Organ Donation and Transplantation" (Erişim 12 Ocak 2026).

leri, Batı'daki tıbbi gelişmelere paralel olarak çok erken dönemlerden itibaren başlatmış ve zamanla ilgili hukuki düzenlemelerde güncellemeler yapmıştır. Bu konuda ilk ve en temel yasal belge, 29 Mayıs 1979 tarihinde kabul edilen 2238 sayılı “Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun”dur. Kanunun ilk maddesinde organ ve doku alınmasının kanun hükümlerine tabi olduğu ifade edilmekte ve böylece organ nakli yasal güvence altına alınmaktadır.¹⁵

Yukarıda zikredilen kanunda beyin ölümü ifadesi doğrudan yer almamakta, bunun yerine 11. maddede “tıbbi ölüm” kavramına yer verilmektedir. Beyin ölümü tanı kriterleri ilgili düzenlemede yer almamaktadır. Yasanın bu yapısı, doktorlara büyük ölçüde bir esneklik kazandırmış ve yasanın çıkmasından kısa bir süre sonra kadavradan organ nakline başlanmıştır.¹⁶ Ayrıca 1979 tarihli ilk düzenlemede 11. madde ölümün tespitini dört kişilik bir doktor heyetine bırakmışken, tıpta yaşanan gelişmeler ve karar alma süreçlerinin hızlandırılması ihtiyacı doğrultusunda bu madde 2014 yılında revize edilmiş ve iki hekim tarafından ölümün ilan edileceği hükme bağlanmıştır.¹⁷

Beyin ölümü ilk defa 20 Ağustos 1993 yılında *Resmî Gazete*'de yayınlanan Organ Nakli Merkezleri Yönetmeliği ile tanımlanmış ve tanı kriterleri belirlenmiştir. Bu yönetmelik ile beyin ölümü “Beyin ölümü klinik bir tanıdır ve beyin fonksiyonlarının tam ve irreversibl kaybıdır” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁸ Ayrıca beyin ölümü tanısı için klinik teşhisin yanında laboratuvar testleriyle de desteklenmesi zorunlu tutulmuştur.¹⁹

Hukuki ve tıbbi standartların çok erken tarihlerden itibaren detaylı olarak belirlenmesi, nüfusun büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkiye’de meselenin fikhî olarak da ele alınmasını gerekli kılmıştır. Türkiye’nin resmî olarak en üst düzey fetva kurulu olan Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı olarak faaliyet gösteren Din İşleri Yüksek Kurulu organ nakli meselesini çok erken tarihlerden itibaren ele almıştır. Bu bağlamda kurul 1960 tarihli yayınladıkları fetvada ilk defa organ nakli konusunu ele almış ve göz parçalarının (kornea vb) nakline cevaz vermiştir.²⁰ Daha sonra 1968 yılında organ nakli meselesi yeniden ele alınmıştır. Bu fetvada “tıbbi ve hukuki kaidelere riayet etmek şartıyla kalp naklinin de caiz olacağı” ifadesine yer verilmiş ve sadece hayat kurtarmak gibi zaruret dışında tedavi amaçlı kan naklinin caiz olduğu hükmüne varılmıştır.²¹ Kurul, 1980 yılında ise önceki fetvalarından farklı olarak belli bir organ konu edilmemiş ve genel olarak organ nak-

¹⁵ Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun (ODASKNHK), *Resmî Gazete* 16655 (3 Haziran 1979), Kanun no. 2238, md. 1.

¹⁶ Orçun Çil - Şefik Görkey, “Beyin Ölümü Kriterlerinin Tarihsel Gelişimi ve Kadavradan Organ Nakline Etkisi”, *Marmara Medical Journal* 27/1 (2014), 72.

¹⁷ Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (SBKDTGDK), *Resmî Gazete* 28886 (18 Ocak 2014), Kanun No. 6514, md. 41.

¹⁸ Organ Nakli Merkezleri Yönetmeliği (ONMY), *Resmî Gazete* 21674 (20 Ağustos 1993), Ek-1, 20.

¹⁹ Ayşen Erdoğan, “Yoğun Bakım Ünitelerinde Beyin Ölümünün Teşhisi-Detection of Brain Death in Intensive Care Units”, *Medical Journal of Süleyman Demirel University* 21/4 (2014), 161.

²⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Organ Naklinin Dini Hükmü”, (Erişim 07 Mart 2026).

²¹ DİB, “Organ Naklinin Dini Hükmü”.

line cevaz verilerek organ naklinin cevazı belli şartlara bağlanmıştır. Zaruret halinin bulunması, tedavinin mümkün olduğuna dair doktorda zann-ı gâlibin oluşması ve organları alınacak kişinin bu işlem yapıldığı sırada ölmüş olması gibi şartların tahakkuk etmesi halinde organ naklinin caiz olduğu hükmüne varılmıştır.²²

Din İşleri Yüksek Kurulu’nun fetvaları organ nakli bağlamında önem arz etmekle birlikte henüz beyin ölümünün hükmüne dair herhangi bir ifade yer almamaktadır. Yalnızca 1980 tarihli organ nakli fetvasında organları alınacak olan donörün işlem esnasında ölü olması şartı koşulmaktadır.²³ Donörün ölü olması şart koşulmakla beraber ölümün tanımı ve kriterlerine yer verilmemekte, dolayısıyla beyin ölümünün hükmü de söz konusu fetvada yer almamaktadır.

Din İşleri Yüksek Kurulu beyin ölümünü hukuki düzenlemeye nazaran geç bir tarihte ele almıştır. Kurul, 2006 tarihli mütalaasında “Yaşam destek ünitesine bağlı bir kişi; beyin kesin olarak bütün fonksiyonlarını yitirdiğine ve bu durumdan geri dönüşün artık imkânsız olduğuna uzman tabiplerce karar verilmesi şartıyla yaşam destek ünitesinden çıkarılabilir” ifadelerine yer vermekte²⁴ ve beyin ölümü bu mütalaa çerçevesinde ölüm olarak kabul edilmektedir. Kurulun beyin ölümüne dair mütalaası ancak 2020 yılında fetvaya dönüşmüştür. Kurul, 2020 yılında yayımladığı fetvada birtakım tartışmalar olmakla beraber tıp ve hukuk çevrelerinde beyin ölümünün ölüm kabul edilmesi ve “Organ ve Doku Nakli Yönetmeliği”nde kadavradan organ nakli yapılabilmesi için beyin ölümünün şart koşulmasını dikkate alarak beyin ölümünü hakiki manada ölüm kabul etmektedir. Fetvanın sonunda İslam İşbirliği Teşkilatı’na bağlı İslam Fıkıh Akademisi ve diğer önemli fetva kurullarının beyin ölümünü ölüm olarak kabul ettikleri ifade edilmektedir.²⁵

Türkiye’de organ nakli ve beyin ölümüne dair hem hukuki otoritenin düzenlemesi hem de dini otoritenin cevazına rağmen kadavradan organ naklinin düşük olduğu görülmektedir. Türkiye, yaşayan donörden organ naklinde ilk sıralarda yer alırken kadavradan organ naklinde alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu durum Türkiye’de toplumun organ nakline genel olarak karşı çıkmadığını ancak beyin ölümünü fiilen ölüm olarak benimsemekte güçlük çektiğini göstermektedir.²⁶ Ayrıca beyin ölümü tanı kriterlerine karşı sağlık profesyonelleri tarafından bile güvensizlik duyulması kadavradan organ naklinin sayısının azalmasına sebebiyet vermektedir.²⁷

²² DİB, “Organ Naklinin Dini Hükmü”.

²³ DİB, “Organ Naklinin Dini Hükmü”.

²⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Beyin Ölümü Dinen Ölüm Olarak Kabul Edilebilir mi?” (Erişim 08 Mart 2026).

²⁵ DİB, “Beyin Ölümü Dinen Ölüm Olarak Kabul Edilebilir mi?”

²⁶ Mine Hanoğlu vd., “Ortaya Çıkışından 50 Yıl Sonra Beyin Ölümü Kavramı ve Süren Tartışmalar: Geleneksel Derleme.”, *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law & History/Türkiye klinikleri tıp Etiği, Hukuku ve Tarihi Dergisi* 31/3 (2023), 251.

²⁷ Selma Tepehan - İmdat Elmas, “Türkiye’de Beyin Ölümü Tanısına Güven Sorunu ve Organ Bağışına Yansımaları”, *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi* 18/1 (2014), 9.

Sonuç olarak Türkiye, organ nakli ve beyin ölümünü çok erken tarihlerden itibaren yasal bir zemine kavuşturmuş ve ilgili yönetmeliklerini uluslararası standartlarda tutmuştur. Resmî dini otorite dahi hem organ nakline cevaz vermiş hem de beyin ölümünü ölüm olarak kabul etmiştir. Ancak hukuki düzenleme ve resmî dini söylemde söz konusu mutabakat beyin ölümü tanısına dair toplumun bazı kesimlerinin şüphelerini ortadan kaldıramamış ve kadavradan organ nakli canlıdan organ nakline göre sınırlı kalmıştır.

1.3. İran

İslam dünyasında organ nakli ve beyin ölümünün yasallaştırılması ve dini meşruiyeti sürecinde incelenmesi gereken dikkat çekici ülkelerden bir diğeri İran'dır. Şii fıkhnın esas alındığı dini otoritenin hukuki süreçlere etkisi İran'ın önemli özelliklerindendir. Ayrıca organ nakli tarihinin bölge ülkelere nazaran eskilere dayanıyor olması İran'daki süreci daha da önemli hale getirmektedir. İran'da ilk organ nakli 1967 yılında Şiraz Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiştir.²⁸ Organ nakli her ne kadar eskilere dayanıyor olsa da İran'ın içinden geçtiği siyasi süreçler (İran Devrimi vs) ve dini tartışmalar hukuki düzenleme yapılmasını geciktirmiştir.

İran'da organ nakli akrabadan bir kimsenin canlı donör (living related donor – LRD) olmasıyla gerçekleştirilmekteydi. 1980'li yıllara gelindiğinde organ nakline olan ihtiyacın artmasıyla birlikte organ nakli bekleyen hastalar uzun listeler oluşturmaya başlamıştır. İran, bunu aşmak amacıyla 1988 yılında “akraba dışı canlı donör (living unrelated donor – LURD)” programını başlatmıştır. Bu programın başlatılmasıyla birlikte organ nakli bekleyen kişilerin ihtiyacı giderilmiş ve 1999 yılına gelindiğinde liste uygulaması sona ermiştir.²⁹ LURD programının önemli hususiyetlerinden birisi organ bağışı yapan donörün bağışı karşılığında hem alıcıdan -alıcı yoksulsa hayır kurumlarından- hem de devletten belli bir ücret ve ödül almasıydı.³⁰

Canlıdan canlıya yapılan organ nakli her ne kadar böbrek nakli bekleyen kişilerin sorununu çözmüş olsa da kalp, karaciğer gibi ancak kadavradan nakil yapılabilecek hastaların ihtiyacı, beyin ölümü probleminin ele alınmasını gerektirmekteydi. 1989 yılında İran'ın en yetkili dini otoritesi olan Ayetullah Humeyni'nin kadavradan organ nakline dair vermiş olduğu fetva bir dönüm noktası olmuş ve beyin ölümü dini otorite tarafından ölüm kabul edilmiştir.³¹ İlgili fetvada beyin ölümü gerçekleşmiş kişilerden organ naklinin hükmü sorulmakta ve buna cevaben Humeyni şöyle fetva vermektedir: “Bir başkasının hayatı buna bağlıysa kesin beyin ölümü gerçekleşmiş birinin kalp, karaciğer vb. organlarının, organ sahibinin izniyle nakil amacıyla kullanılmasına izin verilmiştir.” Bu fetva Aye-

²⁸ A. Nobakht Haghighi vd., “Organ Transplantation in Iran Before and After Istanbul Declaration, 2008”, *International Journal of Organ Transplantation Medicine* 2/1 (2011), 1.

²⁹ Ahad J. Ghods, “Organ Transplantation in Iran”, *Saudi Journal of Kidney Diseases and Transplantation* 18/4 (2007), 649; Seyed Mohammad Akrami vd., “Brain Death: Recent Ethical and Religious Considerations in Iran” *Transplantation Proceedings*, 36/10 (2004), 2886.

³⁰ Ahad J Ghods - Shekoufeh Savaj, “Iranian Model of Paid and Regulated Living-Unrelated Kidney Donation”, *Clinical Journal of the American Society of Nephrology* 1/6 (2006), 1136-1138.

³¹ Haghighi vd., “Organ Transplantation in Iran Before and After Istanbul Declaration, 2008”, 1.

tullah Hamaney tarafından da desteklenmiş ve yaşamın organ nakline bağlı olması şartı yinelenmiştir.³²

1989 yılında beyin ölümü gerçekleşmiş kimseden organ nakli yapılmasına cevaz verilmiş olsa da kadavradan organ naklinin pratikte uygulanabilmesi için yasal düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktaydı. Söz konusu yasal düzenleme 2000 yılında “Beyin Ölümü ve Organ Nakli Kanunu” adıyla uzun bir zaman sonra ancak çıkartılabildiği.³³ Böylece kadavradan organ nakli yasal statüye kavuşturulmuş ve beyin ölümü yasal olarak da kabul edilmiştir. Bu kanunun uygulama yönetmeliği ise 2002 yılında Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Mezkur yönetmelikte beyin ölümü şu şekilde tanımlanmaktadır: “Beyin ölümü; korteks, subkortikal yapılar ve beyin sapı işlevlerinin geri dönüşümsüz biçimde sona ermesinden ibarettir.”³⁴

İran hukuku, beyin ölümü teşhisinde suistimale sebebiyet vermemek adına titiz davranarak süreci protokole bağlamıştır. Yasa, beyin ölümü teşhisini gerçekleştirecek olan tıp uzmanlarının organ nakli sürecinden bağımsız olmasını ve dört uzmandan -nörolog, beyin cerrahı, dahiliye uzmanı ve anestezi uzmanı- oluşan ekibin oy birliğini şart koşturmaktadır.³⁵ Ayrıca suistimali önlemek amacıyla yabancıların İranlı donörlerden organ alması ve yabancıların da İranlı hastalara donör olması -aynı milletten olmamaları şartıyla- yasaklanmıştır.³⁶

İran’da hukuki ve dini meşruiyetin sağlanmasının ardından beyin ölümü gerçekleşmiş kimselerden organ bağışını artırmak için çabalar artmıştır. Ancak yasal ve dini güvenceye rağmen halkın beyin ölümü kabulünde ve organ bağışına onay verme sürecinde sıkıntılar yaşanmaktadır.³⁷ Toplumdaki organ bağışı bilincini artırmak amacıyla 2015 yılında İran Organ Bağışı Derneği kurulmuş ve böylece organ bağışının artırılması hedeflenmiştir.³⁸ Organ bağışını artırmaya yönelik çabalar sonuç vermiş ve beyin ölümü gerçekleşen kişilerden yapılan organ bağışlarında son yirmi yılda büyük bir artış yaşandığı görülmüştür. Beyin ölümü gerçekleşmiş kimselerden organ bağışının yaşayan donörlere oranı 1999 yılında %1 iken bu oran 2021 yılına gelindiğinde %72 seviyesine yükselmiştir.³⁹

Sonuç olarak İran, beyin ölümü ve organ nakli meselesini resmî olarak en üst düzey dini liderlerin fetvalarıyla çözmüştür. Dini fetvaların ardından yasalar ve Sağlık Bakanlığı’nın protokolleriyle hukuki çerçeve belirlenmiştir. İran, organ bağışını artırmak ama-

³² Akrami vd., “Brain Death”, 2884.

³³ Ali Nobakht Haghighi vd., “20 Years Iranian Experience of Organ Donation: Shifting From Compensated Living Unrelated Kidney Transplantation”, *Kidney International Reports* 10/4 (2025), 980.

³⁴ Akrami vd., “Brain Death”, 2885.

³⁵ Bagher Larijani vd., “Ethical and Legal Aspects of Organ Transplantation in Iran” *Transplantation Proceedings*, 36/5 (2004), 1241-1242; Akrami vd., “Brain Death”, 2885.

³⁶ Larijani vd., “Ethical and Legal Aspects”, 36/1242; Ahad J. Ghods, “Organ Transplantation in Iran”, *Saudi Journal of Kidney Diseases and Transplantation* 18/4 (2007), 651.

³⁷ M Mahdavi-Mazdeh vd., “Rate of Family Refusal of Organ Donation in Dead-Brain Donors: the Iranian Tissue Bank Experience”, *International Journal of Organ Transplantation Medicine* 4/2 (2013), 74.

³⁸ Haghighi vd., “20 Years Iranian Experience of Organ Donation”, 980.

³⁹ Haghighi vd., “20 Years Iranian Experience of Organ Donation”, 979.

cıyla karşılığında ücret alınan akraba olmayan kimselerin de organ bağışında bulunabildiği programı (LURD) başlatmıştır. Bununla birlikte 1989'daki fetva ve 2000 yılındaki yasayla beraber İran hem canlı hem de kadavradan organ nakli hususunda kendi bölgesindeki öncü devletlerinden biri konumuna gelmiştir.

1.4. Mısır

İslam dünyasında beyin ölümünün yasallaştırılması, dini meşruiyeti, tıbbi pratiği ve toplumsal kabulü sürecinde ele alınması gereken ülkelerden bir diğeri Mısır'dır. Mısır, organ nakli konusunda bölgenin öncü ülkelerinden biri olmasına rağmen beyin ölümü kavramının hukuki ve dini olarak ihtilaflı ve çok katmanlı bir yapı arz ettiği ülkelerin başında gelmektedir. Mısır'da ilk canlı donörden yapılan böbrek nakilleri Kahire Üniversitesi'nde 1976 yılında yapılmış ve kısmi karaciğer nakilleri ise 1981 yılında yapılmaya başlanmıştır.⁴⁰ Canlı donörden organ naklinde erken tarihlerde yakalanan bu başarılarla rağmen kadavradan organ naklinde süreç farklı seyretmiştir.

Organ naklinde erken tarihlerde yakalanan bu tıbbi başarıya paralel olarak Mısır'ın resmî fetva makamı Dârü'l-İftâ ve Ezher Üniversitesi organ nakli konusunu çok erken dönemlerden itibaren ele almıştır. Dönemin Mısır Başmüftüsü Hasan Me'mûn 1959 yılında kimliği belirsiz cesetlerden veya hayatta iken izin vermiş kimselerden kornea nakline cevaz vermiştir.⁴¹ Bunu takiben 1979 yılında Câdelhak Ali Câdelhak organ nakline prensipte cevaz vermiş ancak kalp atışı, solunum ve nabız devam ettiği müddetçe kişinin ölü olarak kabul edilemeyeceği hükmüne varmıştır. Zira ona göre vücudun bir kısmının işlevini yitirmesi ölüm olarak kabul edilemez bilakis ölüm teşhisi için külli olarak bedenin tamamında işlev kaybı söz konusu olmalıdır.⁴² Câdelhak, ilgili fetvada beyin ölümünü tartışmamış ancak kalp, solunum ve nabız durmadan ölü hükmünün verilemeyeceğini ifade etmiştir.

Mısır'da kadavradan organ nakline ve beyin ölümüne karşı toplumsal bir direncin varlığı da söz konusudur. Mısır'ın ünlü hocalarından Mütevellî eş-Şa'râvî'nin (ö. 1998) ve Kahire Üniversitesi anestezi ve yoğun bakım uzmanı Dr. Safvet Lütfi'nin konuya dair yaklaşımları toplumsal direncin sebeplerindendir. Şa'râvî, 1980li yılların sonunda katıldığı bir televizyon programında insanın kendi bedeninde tasarruf hakkı olmadığını ve bedenlerin emanet olduğunu ifade etmiştir.⁴³ Şa'râvî'nin bu tutumu Mısır toplumunda organ nakline karşı şüphe uyandırmış ve tereddütleri artırmıştır.⁴⁴ Şa'râvî'nin bu tutumuna karşılık olarak Seyyid Tantâvî, yine aynı tarihlerde organ bağışının caiz olduğunu belirterek

⁴⁰ Mohamed Hany Hafez, "Road to Deceased Donor Transplantation in Egypt", *Experimental and Clinical Transplantation* 22/Suppl 4 (2024), 33-34.

⁴¹ Dariusch Atighetchi, *Islamic Bioethics: Problems and Perspectives* (Springer, 2007), 169.

⁴² *el-Fetâva'l-İslâmiyye min Dâri'l-İftâ el-Mısriyye* (el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1997), 10/3712.

⁴³ Sherine Hamdy, *Our Bodies Belong to God: Organ Transplants, Islam, and the Struggle for Human Dignity in Egypt* (Berkeley: University of California Press, 2012), 121-125.

⁴⁴ Hamdy, *Our Bodies Belong to God*, 129-131.

ölüm sonrası için organ bağışını desteklemiş ve kendisi de organlarını bağışlamaya hazır olduğunu duyurmuştur.⁴⁵

Dini söylemin birbirinden farklı tutumlar sergilemesinin yanı sıra, Mısır'ı diğer ülkelerden ayıran önemli özelliklerinden birisi beyin ölümüne karşı tıp camiası içerisinde önemli bir eleştiri gelmiş olmasıdır. Kahire Üniversitesi anestezi ve yoğun bakım uzmanı Safvet Lütfi, beyin ölümünün organ toplamak amacıyla Batı'da icat edildiğini ifade ederek organ bağışına karşı çıkmıştır.⁴⁶ Lütfi'nin başını çektiği bu tıbbi muhalefet, dini otoriteleri de etkileyerek Mısır'daki kadavradan organ naklinin ve beyin ölümünün hukuki bir statüye kavuşmasına engel olmuştur.⁴⁷

2000'li yıllara gelindiğinde organ nakli ve beyin ölümüne dair farklı tutumların devam ettiği görülmektedir. Mısır'ın resmî fetva makamı Dârü'l-İftâ'da konuya dair fetva yayınlayan alimlerin farklı görüşlerde oldukları görülmektedir. Mısır'ın önemli alimlerinden Ali Cum'a, 2003 yılında yayımladığı fetvada beyin ölümünü fikhî açıdan istishâb ilkesi gereği gerçek ölüm olarak kabul etmemiştir.⁴⁸ Ali Cum'a'nın bu fetvasına rağmen Ezher Üniversitesi'ne bağlı İslam Araştırmaları Akademisi (Mecmau'l-Buhûsi'l-İslâmiyye) 2009 yılında düzenlediği toplantıda bu görüşten ayrılarak uzman doktorlar tarafından tespit edilmesi şartıyla beyin ölümünü hakiki ölüm olarak kabul etmiştir.⁴⁹

Kadavradan organ naklinin hukuki bir zemine kavuşturulamaması organ nakli ihtiyacının sadece canlı donörlerden karşılanmasına sebebiyet vermiştir. Hukuki zeminin eksikliği Mısır'da organ ticaretinin doğmasıyla sonuçlanmıştır. Bu yasa dışı ticarettten sadece Mısır toplumu değil, ülkedeki mülteciler de illegal ticarettten etkilenmiş ve Mısır, uluslararası arenada illegal organ ticaretinin merkezlerinden birisi olarak görülmeye başlanmıştır.⁵⁰

Mısır'da, 2010 yılına gelindiğinde artan uluslararası baskıların da bir sonucu olarak "İnsan Organ ve Dokuları Nakli Kanunu" parlamento tarafından kabul edilmiştir (kanun 2011 yılında revize edilmiştir). Bu kanunun 14. maddesinde ölümün tespitine yer verilmiştir. Söz konusu madde, kişinin hayata geri dönmesinin imkânsız olduğu tıbben kesinleşinceye kadar kendisinden organ alınmasını yasaklamaktadır. Ölüm tespitinin ise beyin ve sinir hastalıkları veya cerrahisi, kalp ve damar hastalıkları veya cerrahisi ile anestezi veya yoğun bakım uzmanından oluşan 3 kişilik bir hekim heyeti tarafından yapılması gerektiği kanun çerçevesinde ifade edilmektedir. Ancak kanunda beyin ölümüne değinilmekte ve tanı-teşhisine dair herhangi bir izah getirilmemektedir. Bununla birlikte ölü-

⁴⁵ Wayne Paris - Bakr Nour, "Organ Transplantation in Egypt", *Progress in Transplantation* 20/3 (2010), 276.

⁴⁶ Sherine Hamdy, "Not Quite Dead: Why Egyptian Doctors Refuse the Diagnosis of Death by Neurological Criteria", *Theoretical Medicine and Bioethics* 34/2 (2013), 151-152; Hamdy, *Our Bodies Belong to God*, 58-60.

⁴⁷ Chamsi-Pasha - Albar, "Do not resuscitate", 39.

⁴⁸ Dârü'l-iftâ el-Mısıriyye, "el-Hükmü's-Şer'î fi Nakli'l-A'dâ", 2003.

⁴⁹ Nils Fischer, "Egypt's Draft Laws on Organ Transplantation", *Journal of International Biotechnology Law* 6/4 (2009), 169-170.

⁵⁰ Seán Columb, "Disqualified Bodies: A Sociolegal Analysis of the Organ Trade in Cairo, Egypt", *Law & Society Review* 51/2 (2017), 306-307.

mün tespitini daha alt kurulların belirlediği tıbbi standartlara uygun olarak yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.⁵¹ Dolayısıyla Mısır, 2010 yılındaki yasal düzenleme ile beyin ölümünü kanun seviyesinde tanımamakta ancak kurulda beyin ve sinir hastalıkları uzmanının bulunmasını şart koşulmasıyla beyin ölümüne zımnen de olsa bir zemin sağlamaktadır.

Sonuç olarak Mısır, çok erken tarihlerde organ nakli yapabilmiş olmasına ve resmî kurumların yayınladıkları ilk fetvaların organ nakline cevaz vermelerine rağmen beyin ölümü konusunda hem alimlerin hem de bazı tıp uzmanlarının muhalefeti sebebiyle resmî hukuki bir zemin oluşturamamıştır. İlk yasal düzenleme Mısır'ın organ ticaret krizinin uluslararası boyut kazandığı yıllarda 2010 tarihinde yapılabilmektedir. Ancak bu düzenlemede beyin ölümüne doğrudan değinilmemiş ve ölüm tespit kurulunda beyin ve sinir doktoru veya cerrahı bulunması şartıyla zımnen kabul edilmiştir.

1.5. Malezya

İslam dünyasında beyin ölümünün hukuki ve dini meşruiyet sürecini değerlendiren, çok kültürlü sosyal yapısı nedeniyle Malezya'nın ayrıca ele alınması gerekmektedir. Malezya nüfus itibarıyla başta Malay, Çinli ve Hintli olmak üzere çok kültürlü bir demografik yapıya sahiptir. Ülkede organ nakli faaliyetleri bölgedeki diğer ülkelere kıyasla erken tarihlerde başlamıştır. İlk doku nakli 1970'lerin başında kornea nakli ile yapılmıştır. İlk organ nakli ise 1975 yılında Kuala Lumpur Hastanesi'nde böbrek nakli ile gerçekleştirilmiştir.⁵² Yoğun bakım ünitelerinde beyin ölümü vakaları da benzer şekilde çok erken tarihlerden itibaren tespit edilmeye başlanmıştır. 1979 yılında Kuala Lumpur'da bir hastanede İngiltere tıp standartlarına göre on hastaya beyin ölümü teşhisi konmuş ve dokuzundan yaşam destek ünite desteği çekilmiştir.⁵³

Malezya'da organ naklinin ve beyin ölümünün hukuki düzenlenmesinin tıbbi alanda yaşanan gelişmelere paralel olarak revize edildiği söylenemez. Malezya'da konuya dair tek kanuni düzenleme 1974 yılında "İnsan Dokuları Kanunu" yayınlanmıştır. Bu kanun, organ nakline dair Malezya'da resmî olarak yayınlanan tek yasal metindir ve kabul edildiği günden beri neredeyse elli yıl geçmesine rağmen kanunda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.⁵⁴ Söz konusu kanun, dokunun ne olduğuna dair bir açıklama ve beyin ölümü tanımı ihtiva etmemektedir. Yasa, kadavradan organ nakline izin dahilinde meşru bir zemin sağlamaktadır.⁵⁵

⁵¹ Kanun bi-Şe'ni Tanzîmi Zer'i'l-A'zâ'i'l-Beşeriyye (KŞTZAB), (06 Mart 2010), Kanun No. 9 (mükerrer).

⁵² Puteri Nemie Jahn Kassim, "Organ Transplantation in Malaysia: a Need for a Comprehensive Legal Regime", *Medicine and Law* 24/1 (2005), 176; Lay See Khoo - Chloë Ballesté, "A 25-Year Scoping Review of the Organ Donation System in Malaysia: Past, Present, and Future", *Clinical Transplantation and Research* 38/3 (2024), 164.

⁵³ Mohamed Namazie, "Diagnosis and Management of Brain Death", *Medical Journal of Malaysia* 34/4 (1980), 364.

⁵⁴ Kassim, "Organ Transplantation in Malaysia", 176; Khoo - Ballesté, "A 25-Year Scoping Review", 167-168.

⁵⁵ Human Tissues Act 1974 (HTA), Laws of Malaysia Act 130, (14 Mart 1974).

Malezya’da yasal düzenleme 1974 sonrasında güncellenmediğinden dolayı bu boşluk devletin sağlık organlarının çalışmalarıyla kapatılmaya çalışılmıştır. Sağlık Bakanlığı tarafından 1993 yılında yayınlanan ilk tıbbi bildirgeyi takiben Malezya Tıp Konseyi (MMC); 2003, 2006 ve en son 2025 yıllarında ulusal beyin ölümü kılavuzlarını zaman içerisinde güncelleyerek yayınlamıştır. Bu makale çerçevesinde 2025 yılında yayınlanan kılavuz güncel olduğundan dolayı esas alınacaktır. Yayınlanan üç kılavuz göz önünde bulundurulduğunda tüm beyin ölümünün (whole brain death) kabul edildiği görülmektedir. 2025 yılında yayınlanan kılavuzda beyin ölümü şöyle tanımlanmaktadır: “BD/DNC (Beyin Ölümü/Nörolojik Kriterlere Göre Ölüm); bilinç kaybı, beyin sapı reflekslerinin yokluğu ve bağımsız nefes alma yeteneğinin kaybı ile karakterize edilen geri dönüşümsüz bir koma halindeki tüm beyin fonksiyonlarının tam kaybı olarak tanımlanır”.⁵⁶ Ayrıca beyin ölümü teşhisinin güvenilirliğini sağlamak amacıyla klinik testlerin ve apne testinin birbirinden bağımsız iki uzman hekim tarafından 6 saat arayla yapılması gerektiği önerilmiştir. Bunun yanında muhtemel çıkar çatışmasını önlemek amacıyla organ nakli ekibinde yer alacak doktorlar ile hastaları veya yakınları organ alıcısı olan doktorların beyin ölümü teşhisi koymaması gerektiği de tavsiye edilmiştir.⁵⁷

Tıbbi protokollere paralel olarak Malezya’da hem beyin ölümü hem de organ nakline dair resmî dini fetvalar yayınlanmıştır. Eyalet düzeyinde organ nakli ve beyin ölümünün cevazına dair fetvalar 1960’lı yıllardan 2010’lu yıllara kadar yayınlanmıştır.⁵⁸ Ulusal düzeyde ise 2011 yılında Malezya İslami Dini İşleri Ulusal Konseyi 97. Fetva Komitesi eğer tıp uzmanları bir kimsenin beyin fonksiyonlarının sona erdiğine karar verirse o kimsenin ölü kabul edileceği hükmüne varmıştır.⁵⁹ Bu hüküm Federal Bölge Müftülüğü’nün 2016 senesinde beyin ölümüne dair yayınladığı fetva ile teyit edilmiş ve beyin ölümü hakiki manada ölüm olarak kabul edilmiştir.⁶⁰

Devletin kurumsal düzeyde sağlamış olduğu bu tıbbi ve dini zemine rağmen Malezya, dünyada kadavradan organ bağışı oranlarının en düşük olduğu ülkelerden birisidir.⁶¹ Bu durumun faktörlerinden birisi sağlık profesyonellerinin teşhis sürecinde çekingen ve pasif kalmalarıdır.⁶² Bir faktör de toplumun kültürel ve dini kabullerinden kaynak-

⁵⁶ Malaysian Medical Council (MMC), Guideline of the Malaysian Medical Council: Brain Death Version 2/2025 (Malaysia: Malaysian Medical Council, 2025), 6.

⁵⁷ MMC, Guideline of the Malaysian Medical Council, 8.

⁵⁸ Jabatan Mufti Wilayah Persekutuan (JMWP), “Bayan Linas Series 176: Organ and Tissue Donation (Updated Version)” (Erişim 11 Mart 2026); Nor Aina Mohd Khotib vd., “The Soul: Why Medical Practitioners and Islamic Scholars do not Accept Brain Death Concept”, *TAFHIM: IKIM Journal of Islam and the Contemporary World* 12/2 (2019), 67.

⁵⁹ JMWP, “Bayan Linas Series 176”.

⁶⁰ Jabatan Mufti Wilayah Persekutuan (JMWP), “Irsyad al-Fatwa Series 100: Is Brain Death Considered as Dead?” (Erişim 11 Mart 2026).

⁶¹ Khoo - Ballesté, “A 25-Year Scoping Review”, 164.

⁶² Zaidani Ekram Attamimi vd., “Challenges and Barriers of Brain Death Reporting in Malaysia”, *International Journal of Public Health Clinical Sciences* 8/4 (2021), 92; Emad Eldin Naguib Saleh vd., “Knowledge, Attitudes and Intention to Donate Organs among the Public, Health Sciences Students and Health Personnel:

lanan engellerdir. Dini otoritelerin organ bağışını caiz gören ve teşvik eden açık fetvalarına rağmen ülkenin çoğunluğunu oluşturan Müslümanların organ bağışına karşı bir tutum içerisinde oldukları görülmektedir. Müslümanlar organ bağışı hususunda hem Çinlilere hem de Hintlilere göre daha az istekli davranmaktadırlar.⁶³

Sonuç olarak Malezya, 1974 tarihli İnsan Dokuları Kanunu'nu çıkarmış ve bu konuda erken yasal düzenleme getiren ülkeler arasındadır. Ancak bu yasal düzenleme beyin ölümü ve organ naklinin sınırlarını belirleme açısından yetersiz kalmıştır. Bu eksiklik resmî kurumların yayınladığı tıbbi protokoller ve fetvalar yoluyla giderilmeye çalışılmıştır. Malezya özelinde dikkat çeken unsurlardan birisi devletin resmî organlarının yayınlamış oldukları tıbbi protokollerde dini kararlar ve fetvalara da yer verilmiş olmasıdır. Bu durum diğer ülkelerin mevzuatlarından farklı bir yapı arz etmektedir. Bunun yanında devletin sağlamış olduğu dini ve hukuki zemin Malay Müslümanlarda tam manasıyla karşılık bulmamış ve Müslümanlar organ nakli hakkında diğer kesimlere nazaran daha az istekli davranmışlardır.

2. Karşılaştırma ve Analiz

Önceki bölümde incelenen beş İslam ülkesinin organ nakli ve beyin ölümüne dair tutumlar sadece tıbbi açıdan değil bilakis farklı fikhî, hukuki ve sosyolojik kabuller de göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda her ülkenin yasama ve fetva süreçleri, fetva süreçlerinin yasal süreçlere etkisi, teşhis protokolleri, toplumsal pratikleri gibi konularda farklı tecrübelerle sahip oldukları görülmektedir. Bu bölümde ise yukarıda ele alınan ülkelerin beyin ölümü ve organ nakline dair sergiledikleri tutumlar meselenin arka planı da göz önünde bulundurularak karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

Beyin ölümünü hakiki manada ölüm olarak kabul etmeyenlerin en önemli dayanaklarından birisi istishâb delilidir. Bir halin değiştiğine dair kesin bir delil bulunmadıkça önceki halin devamlılığını ifade eden istishâb delili, beyin ölümü meselesinde kişinin kalp atışı, solunum ve dolaşımının devam etmesinin sabit olması sebebiyle hayatta olduğu gerekçe gösterilerek beyin ölümünün hakiki manada ölüm kabul edilmemesi gerektiği şeklinde kullanılmaktadır. Zira cihaz desteğiyle dahi olsa bedenin bu türden fonksiyonlarını devam ettirmesi kişinin hayatta olduğunun bir karinesidir. Dolayısıyla aksine kesin delil bulunmadıkça beyin ölümü gerçekleşmiş olan bir kimseyi ölü olarak kabul etmek mümkün değildir.⁶⁴

Mısır müftüsü Ali Cum'a'nın fetvası incelendiğinde istishâbın dayanak olarak gösterilip beyin ölümünü hakiki ölüm olarak kabul etmediği görülmektedir. Ali Cum'a, cihaz

A Scoping Review with a Systematic Review of Malaysian Studies", *The Malaysian Journal of Medical Sciences: MJMS* 31/1 (2024), 197.

⁶³ Li Ping Wong, "Knowledge, Attitudes, Practices and Behaviors Regarding Deceased Organ Donation and Transplantation in Malaysia's Multi-Ethnic Society: A Baseline Study", *Clinical Transplantation* 25/1 (2011), E22; Khoo - Ballesté, "A 25-Year Scoping Review", 171.

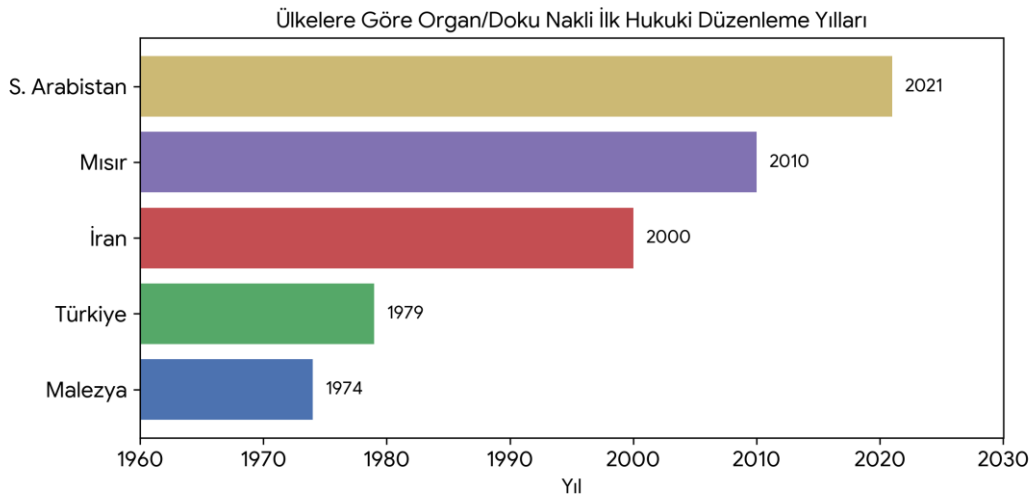
⁶⁴ Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî, *Kazâyâ Fıkhiyye Muâsıra* (Mektebetü'l-Fârûkî, 1991), 128; Muhammed b. Muhammed Muhtâr b. Ahmed eş-Şinkîti, *Ahkâmü'l-Cirâhâtî't-Tıbbiyye ve'l-Âsârü'l-Müterattibe 'aleyhâ* (Cidde: Mektebetü's-Sahâbe, 1994), 348.

desteğiyle de olsa solunumun ve dolaşımın devam etmesini “hayatın devamı” olarak değerlendirmekte ve bu durumda olan bir kimsenin ölü sayılamayacağı görüşünü benimsemektedir. Benzer bir yaklaşım, 1987 yılında el-Mecmau'l-Fıkhiyyi'l-İslâmî'nin düzenlemiş olduğu toplantıda alınan kararda görülmektedir. Söz konusu kararda beyin ölümü tek başına hakiki ölüm sayılmamış ancak yaşam destek cihazının çekilebileceği belirtilmiştir. Zira cihazın çekilmesiyle beraber hayatın varlığı ortadan kalkacak ve böylelikle kişi ölü hükmünde sayılır.

Öte yandan 1986 yılında İslam Fıkıh Akademisi'nin kararı ile Ayetullah Humeynî'nin vermiş olduğu fetva, istishâb deliline karşı kesin delilin varlığını ortaya koyar nitelikteydi. Zira bu iki fetva da beyin ölümünün geri dönüşsüzlüğünün uzman doktorlar tarafından tıbben tespit edilmesini kesin delil niteliğinde değerlendirmekteydi. Dolayısıyla beyin ölümü konusunda bir zanda bahsetmek mümkün değildir ve bu kesin delille birlikte beyin ölümü gerçekleşen kimsenin ölü olduğu söylenebilmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu da 2020 fetvasında beyin ölümünü dinen ölüm kabul ederken yine doktorların kararına atıf yapmaktadır. Dolayısıyla beyin ölümüne dair yaklaşımlar, istishâbın varlığı ve doktor kararlarının hangi hükümde olacağına göre değişmektedir.

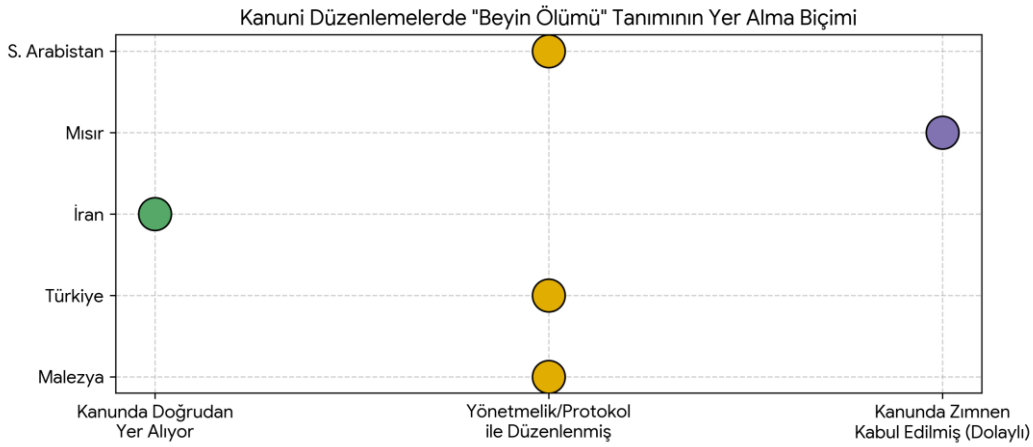
Yukarıdaki devletler incelendiğinde dini kurumların ve devletin uyum veya çatışma halinde olmasının yasama hızını belirleyip belirlemediği önemli konulardan birisidir. İran örneği göz önünde bulundurulduğunda Humeynî'nin 1989 yılında vermiş olduğu fetva yasama sürecini başlatmış ve hızlandırmıştır. Türkiye ve Malezya'da ise süreç İran tecrübesinden tamamen farklı olarak gelişmiştir. Bu iki ülkede yasama süreci fetvalar yayınlanmadan önce başlamış ve fetvalar yasama süreçlerinin başlangıcından daha geç tarihlerde yayınlanmıştır. Her iki ülkenin de kanun düzeyinde dini referanslar olmamakla beraber Malezya'da yayınlanan protokollerde -en güncel protokol 2025 yılında yayınlandı- fetvalara atıfta bulunmaktadır. Türkiye'de ne kanun düzeyinde ne de protokol düzeyinde dini bir referansa rastlanmamaktadır. Mısır ise diğer dört ülkeden farklı bir tecrübeye sahiptir. Mısır'da etkili olan din adamlarının ve tıp camiasının önemli isimlerinin beyin ölümüne yaklaşımları konunun yasal zemine kavuşturulmasının önünde engel olmuş ve bu uyumsuzluk yasal süreçlerin gecikmesine sebebiyet vermiştir. (bkz. Şekil 1)

Şekil 1: Ülkelere Göre Organ/Doku Nakli İlk Hukuki Düzenleme Yılları

Beyin ölümünün hukuki düzenlemelerde yer alma biçimi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. İran ve Türkiye kanun düzeyinde yapmış oldukları hukuki düzenlemelerde beyin ölümü ifadesine yer verirken diğer ülkelerde durum farklılık arz etmektedir. İran 2000 yılında çıkarmış olduğu kanunda beyin ölümü ifadesine yer vermiştir. Türkiye 1979 yılında çıkardığı kanunda tıbbi ölüm ifadesini kullanmış, daha sonra 1993 yılında kanuna dayalı çıkarılan yönetmelikte ve daha sonraki düzenlemelerde beyin ölümü ifadesi kullanılmıştır. Suudi Arabistan kanun düzeyinde hukuki düzenlemeyi diğer ülkelere göre geç bir tarihte 2021 yılında yapmıştır. Kanunda beyin ölümü ifadesi doğrudan yer almasa dahi ölümün kalp ve akciğerin veya beyin sapının durması sonucunda hassas tıbbi standartlara göre tespit edileceği ifade edilmiştir. Beyin ölümü tanı ve teşhisi ise Suudi Arabistan Organ Nakli Merkezi'nin (SCOT) protokolleri ile belirlenmiştir. Malezya ise her ne kadar doku nakline dair kanuni düzenlemeyi 1974 yılında erken bir tarihte yapmış olsa da ilgili kanunda beyin ölümünün tanı ve teşhis kriterlerine yer vermemiştir. Kanundaki bu eksiklik resmî kurumların kılavuzları ile çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Mısır'da da 2010 yılındaki kanuni düzenlemede beyin ölümü ifadesi yer almamaktadır. Beyin ölümü ifadesinin yasada açık bir şekilde zikredilmemesi bu kavramın tamamen yok sayıldığı manasına gelmemektedir. Ölüm tespit kurulunda beyin ve sinir hastalıkları veya cerrahisi uzmanının zorunlu üye olarak yer almasının şart koşulmasıdır. Beyin ölümü nörolojik bir teşhis olduğundan ötürü bu alandan bir uzmanın heyette yer alması, bunun sadece hukuki bir düzenleme olmadığı ve ölüm kavramına nörolojik bir boyut kazandırılmak istendiğini göstermektedir. (bkz. Şekil 2)

Şekil 2: Kanuni Düzenlemelerde Beyin Ölümü Tanımının Yer Alma Biçimi

Ülkelerin organ nakli ve beyin ölümü konusunda ortak oldukları noktalardan birisi, suistimal ihtimalinin ortadan kaldırılmaya çalışılmasıdır. Bu bağlamda ülkeler organ nakli sürecini ve beyin ölümü teşhisini sıkı şartlara bağlamışlardır. Beyin ölümü teşhisinde içlerinde farklı uzmanlık alanlarından doktorların olduğu bir kurul olması gerektiği şart koşulmuş ve organ naklini gerçekleştirecek doktorlar ile beyin ölümü teşhisini yapacak doktorların birbirinden farklı olması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca yukarıda incelenen ülkelerin tamamı beyin ölümü teşhisinde kesin ve şüphe içermeyen bilgi elde etmek amacıyla ek/tamamlayıcı bazı testlerin yapılmasını uygulamada zorunlu tutmaktadır. Dolayısıyla ülkeler farklı şartlar belirleyerek süreç içerisinde yaşanma ihtimali olan suistimalin önüne geçmeye çalışmaktadırlar.

Yukarıda incelenen beş ülkenin hukuki düzenlemeleri ve resmî dini söylemi göz önünde bulundurulduğunda beyin ölümünün ve organ naklinin kabul edildiği hatta bazı ülkelerde teşvik edildiği görülmektedir. Ancak bu duruma rağmen İran dışındaki ülkelerde kadavradan organ naklinin toplumun kabulü ve oran olarak çok düşük kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin canlı donörden organ naklinin en fazla yapıldığı ülkeler arasında yer alırken kadavradan organ naklinde en alt sıralarda bulunması dikkat çekicidir. İran, 1988-1999 arasında LURD sistemi aracılığıyla canlı vericiye dayalı bir organ nakli kültürü oluşturmuştur. Bu kültür ve beraberinde gelen kurumsal altyapı daha sonra kadavradan naklin yaygınlaşmasına da zemin hazırlamıştır. 2015'te kurulan İran Organ Bağışı Derneği'nin kampanyaları ve devlet destekli teşvikler bu zemini daha da güçlendirerek İran'ı kadavradan organ nakli oranlarında diğer dört ülkenin belirgin bir biçimde önünde yer almasını sağlamıştır.

Sonuç

Tıp biliminde ölümün tespitinde kardiyopulmoner kriterlerin yanında nörolojik kriterlerin kullanılmaya başlanması ile birlikte tüm dünyada olduğu gibi İslam dünyasında da felsefî, hukuki ve fikhî birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bu makale kapsamında Türkiye, Suudi Arabistan, İran, Mısır ve Malezya'nın beyin ölümü ve kadavradan organ nakli çerçevesindeki dini ve hukuki süreçleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen en temel bulgu ülkelerin yasal, mezhepsel, kültürel, coğrafi farklılıklarına rağmen

men devlet otoritelerinin ve en üst düzey resmî fetva kurullarının beyin ölümü açıkça veya zımnen yasal bir ölüm kriteri olarak kabul etme eğiliminde olduklarıdır. Bu temel bulguya ek olarak makale çerçevesinde üç farklı bulgunun varlığından söz edilebilir.

Birincisi din ve devlet ilişkisinin yasama hızını ve biçimini belirlediğini ortaya koymaktadır. İran’da Humeyni’nin fetvası yasal düzenlemenin hem öncüsü hem meşruiyet zemini olurken; Türkiye’de devlet yasal çerçeveyi belirledikten sonra dini otorite belirlenen bu çerçeveyi desteklemiştir. Mısır’da ise dini otoritelerin farklı görüşler belirtmiş olmaları uzun süre belirsizliğe yol açmış ve yasal düzenlemelerin gecikmesine sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla din-devlet ilişkilerinin mahiyeti devletlerin yasama süreçlerine de doğrudan etki etmektedir.

İkincisi yasal düzenlemelerde ülkelerin izlediği stratejilerin farklı olmasıdır. Ülkeler beyin ölümünü kanun metnine yazma hususunda farklı tercihlerde bulunmuşlardır. İran, beyin ölümüne doğrudan kanun metninde yer verirken Mısır beyin ölümü ifadesini kullanmaksızın ölüm tespitinde nörolog uzmanlığını şart koşturmakla zımni bir kabul tercih etmiştir. Malezya, yasal boşluğu Sağlık Bakanlığı’nın öncülüğünde hazırlanan kılavuzlarla gidermeye çalışmıştır. Türkiye ise ilk kanun düzenlemesinde tıbbi ölüm kavramını kullanmış ve daha sonra çıkardığı yönetmeliklerde ise beyin ölümü ifadesini doğrudan kullanmıştır.

Üçüncü bulgu hukuki ve dini meşruiyet ile toplumsal pratikler arasındaki farktır. İncelenen beş ülkenin tamamında beyin ölümü gerek kanun düzeyinde gerek yönetmelik gerekse de kılavuz düzeyinde resmî devlet ve din otoriteleri tarafından tanınma eğiliminde olsa dahi İran dışında kadavradan organ nakli sayılarında önemli düzeyde düşük kalmaya devam etmektedir. Türkiye’nin canlı donörde dünyada üst sıralarda yer alırken kadavradan donörde en alt sıralarda yer alması bunun en bariz örneklerindendir. İran’ın kadavradan organ naklindeki başarısı sadece hukuki düzenlemelere ve dini fetvalara bağlı değil devlet destekli teşvik programlarının da önemli bir etkisi vardır.

Sonuç olarak bu makale, beş İslam ülkesinin hukuki düzenlemelerinin ve dini fetvalarının sistematik bir karşılaştırmasını yaparak literatüre bir katkı sağlamaktadır. Bu çalışma, söz konusu katkının yanında İslam ülkelerinde kadavradan organ bağışının artırılmasının sadece hukuki düzenlemeler ve fetvalarla sağlanamayacağını da ortaya koymaktadır. Kadavradan organ nakli oranlarının artırılması için devletin teşvik mekanizmalarını geliştirmesi ve sürekli eğitim programları düzenlemesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akrami, Seyed Mohammad vd. “Brain Death: Recent Ethical and Religious Considerations in Iran”. *Transplantation Proceedings* 36/10 (2004), 2883-2887. <https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2004.10.046>
- Al-Hashim, Abdul Hakeem - Al-Busaidi, Mujahid. “Understanding the Concept of Brain Death in the Middle East”. *Oman Medical Journal* 30/2 (2015), 75-76. <https://doi.org/10.5001/omj.2015.17>
- Ali, Mansur - Maravia, Usman. “Seven Faces of a Fatwa: Organ Transplantation and Islam”. *Religions* 11/2 (2020), 99. <https://doi.org/10.3390/rel11020099>

- Altınörs, Nur - Haberal, Mehmet. "Brain Death and Transplant in Islamic Countries". *Experimental and Clinical Transplantation* 14/Suppl 3 (2016), 48-52. <https://doi.org/10.6002/ect.tondtdtd2016.P2>
- Atighetchi, Dariusch. *Islamic Bioethics: Problems and Perspectives*. Dordrecht: Springer, 2007. <https://doi.org/10.1007/978-1-4020-4962-0>
- Attamimi, Zaidani Ekram vd. "Challenges and Barriers of Brain Death Reporting in Malaysia". *International Journal of Public Health and Clinical Sciences* 8/4 (2021), 87-98.
- Bukhari, Muhammad A. "Willingness for Solid-Organ Donation in Saudi Arabia: A Skyscape View". *Experimental and Clinical Transplantation* 20/5 (2022), 500-513. <https://doi.org/10.6002/ect.2020.0180>
- Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan. *Kazâyâ Fıkhiyye Muâsıra*. Dimaşk: Mektebetü'l-Fârûkî, 1. Basım, 1991.
- Chamsi-Pasha, Hassan - Albar, Mohammed Ali. "Do Not Resuscitate, Brain Death, and Organ Transplantation: Islamic Perspective". *Avicenna Journal of Medicine* 7/2 (2017), 35-45. <https://doi.org/10.4103/2231-0770.203608>
- Columb, Seán. "Disqualified Bodies: A Sociolegal Analysis of the Organ Trade in Cairo, Egypt". *Law & Society Review* 51/2 (2017), 282-312. <https://doi.org/10.1111/lasr.12269>
- Çil, Orçun - Görkey, Şefik. "Beyin Ölümü Kriterlerinin Tarihsel Gelişimi ve Kadavradan Organ Nakline Etkisi". *Marmara Medical Journal* 27/1 (2014), 69-74.
- Dâru'l-İftâ el-Mısriyye. "el-Hükmü's-Şer'î fî Nakli'l-A'dâ". Erişim 11 Mayıs 2026. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatwa/details/11823>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Beyin Ölümü Dinen Ölüm Olarak Kabul Edilebilir mi?" Erişim 8 Mart 2026. <https://kurul.diyanet.gov.tr/tr/fetva/beyin-olumu-dinen-olum-olarak-kabul-edilebilir-mi/0193c42d-afd7-7547-1afe-31c9b382ad70>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Organ Naklinin Dini Hükmü". Erişim 7 Mart 2026. <https://kurul.diyanet.gov.tr/tr/fetva/organ-naklinin-dini-hukmu/672690b5-1363-4933-c806-08dd1c135350>
- El-Emânetü'l-Âmme. *Ebhâsü Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ bi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye*. 7 Cilt. Riyad: er-Riâsetü'l-Âmme li'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ, 2014.
- Erdoğan, Ayşen. "Yoğun Bakım Ünitelerinde Beyin Ölümünün Teşhisi - Detection of Brain Death in Intensive Care Units". *Medical Journal of Süleyman Demirel University* 21/4 (2014), 158-162.
- Fischer, Nils. "Egypt's Draft Laws on Organ Transplantation". *Journal of International Biotechnology Law* 6/4 (2009), 168-172. <https://doi.org/10.1515/JIBL.2009.22>
- Ghods, Ahad J. "Organ Transplantation in Iran". *Saudi Journal of Kidney Diseases and Transplantation* 18/4 (2007), 648-655.
- Ghods, Ahad J. - Savaj, Shekoufeh. "Iranian Model of Paid and Regulated Living-Unrelated Kidney Donation". *Clinical Journal of the American Society of Nephrology* 1/6 (2006), 1136-1145. <https://doi.org/10.2215/CJN.00700206>
- Hafez, Mohamed Hany. "Road to Deceased Donor Transplantation in Egypt". *Experimental and Clinical Transplantation* 22/Suppl 4 (2024), 33-36. <https://doi.org/10.6002/ect.BDCDSymp.L17>
- Haghighi, Ali Nobakht vd. "Organ Transplantation in Iran Before and After Istanbul Declaration, 2008". *International Journal of Organ Transplantation Medicine* 2/1 (2011), 1-3.

- Haghighi, Ali Nobakht vd. "20 Years Iranian Experience of Organ Donation: Shifting from Compensated Living Unrelated Kidney Transplantation". *Kidney International Reports* 10/4 (2025), 979-982. <https://doi.org/10.1016/j.ekir.2025.01.032>
- Hamdy, Sherine. "Not Quite Dead: Why Egyptian Doctors Refuse the Diagnosis of Death by Neurological Criteria". *Theoretical Medicine and Bioethics* 34/2 (2013), 147-160. <https://doi.org/10.1007/s11017-013-9245-5>
- Hamdy, Sherine. *Our Bodies Belong to God: Organ Transplants, Islam, and the Struggle for Human Dignity in Egypt*. Berkeley: University of California Press, 2012. <https://doi.org/10.1525/9780520951747>
- Hanoğlu, Mine vd. "Ortaya Çıkışından 50 Yıl Sonra Beyin Ölümü Kavramı ve Süren Tartışmalar: Geleneksel Derleme". *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History* 31/3 (2023), 246-254. <https://doi.org/10.5336/mdethic.2023-96850>
- HTA, Human Tissues Act 1974 (Act 130). Laws of Malaysia. 14 March 1974. Erişim 11 Mayıs 2026. <https://www.ummc.edu.my/files/ethic/MCHRS/7%20Human%20Biological%20Materials/Act%20130%20Human%20Tissues%20Act%20%281974%29.pdf>
- JMWP, Jabatan Mufti Wilayah Persekutuan. "Bayan Linnas Series 176: Organ and Tissue Donation (Updated Version)". 16 April 2019. Erişim 11 Mart 2026. <https://www.muftiwp.gov.my/en/artikel/bayan-linnas/3314-bayan-linnas-series-176-organ-and-tissue-donation>
- JMWP, Jabatan Mufti Wilayah Persekutuan. "Irsyad al-Fatwa Series 100: Is Brain Death Considered as Dead?" 2 February 2016. Erişim 11 Mart 2026. <https://www.muftiwp.gov.my/en/artikel/irsyad-fatwa/irsyad-fatwa-umum-cat/3175-brain-death>
- Kassim, Puteri Nemie Jahn. "Organ Transplantation in Malaysia: A Need for a Comprehensive Legal Regime". *Medicine and Law* 24/1 (2005), 173-189.
- Khoo, Lay See - Ballesté, Chloë. "A 25-Year Scoping Review of the Organ Donation System in Malaysia: Past, Present, and Future". *Clinical Transplantation and Research* 38/3 (2024), 163-187. <https://doi.org/10.4285/ctr.24.0020>
- Khotib, Nor Aina Mohd vd. "The Soul: Why Medical Practitioners and Islamic Scholars Do Not Accept Brain Death Concept". *TAFHIM: IKIM Journal of Islam and the Contemporary World* 12/2 (2019), 59-81. <https://doi.org/10.56389/tafhim.vol12no2.3>
- KZTAB, Kanun Rakam 5 li-Sene 2010 bi-şe'ni Tanzîmi Zer'i'l-A'zâ'i'l-Beşeriyye. *el-Cerîdetü'r-Resmiyye* 9 mükerrer (6 Mart 2010).
- Larijani, Bagher vd. "Ethical and Legal Aspects of Organ Transplantation in Iran". *Transplantation Proceedings* 36/5 (2004), 1241-1244. <https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2004.05.065>
- Mahdavi-Mazdeh, M. vd. "Rate of Family Refusal of Organ Donation in Dead-Brain Donors: The Iranian Tissue Bank Experience". *International Journal of Organ Transplantation Medicine* 4/2 (2013), 72-76.
- MMC, Malaysian Medical Council. Guideline of the Malaysian Medical Council: Brain Death Version 2/2025. Malaysia: Malaysian Medical Council, 2025. Erişim 11 Mayıs 2026. <https://mmc.gov.my/wp-content/uploads/2025/08/Brain-Death.pdf>
- Namazie, Mohamed. "Diagnosis and Management of Brain Death". *Medical Journal of Malaysia* 34/4 (1980), 363-367.

- ODASKNHHK, Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun (Kanun No. 2238). *Resmî Gazete* 16655 (3 Haziran 1979). Erişim 11 Mayıs 2026. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2238&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- ONMY, Organ Nakli Merkezleri Yönetmeliği. *Resmî Gazete* 21674 (20 Ağustos 1993). Erişim 11 Mayıs 2026. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21674.pdf>
- Paris, Wayne - Nour, Bakr. "Organ Transplantation in Egypt". *Progress in Transplantation* 20/3 (2010), 274-278. <https://doi.org/10.7182/prtr.20.3.27q6h2h06005u620>
- Robbins, Nathaniel M. - Bernat, James L. "Practice Current: When Do You Order Ancillary Tests to Determine Brain Death?" *Neurology: Clinical Practice* 8/3 (2018), 266-274. <https://doi.org/10.1212/CPJ.0000000000000473>
- Saleh, Emad Eldin Naguib vd. "Knowledge, Attitudes and Intention to Donate Organs among the Public, Health Sciences Students and Health Personnel: A Scoping Review with a Systematic Review of Malaysian Studies". *The Malaysian Journal of Medical Sciences: MJMS* 31/1 (2024), 181-199. <https://doi.org/10.21315/mjms2024.31.1.16>
- Saudi Center for Organ Transplantation (SCOT). "General Conditions for Organ Donation and Transplantation Cases". Erişim 12 Ocak 2026. <https://www.scot.gov.sa/en/conditions-organ-donation-and-transplantation>
- SBKDTGDK, Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Kanun No. 6514). *Resmî Gazete* 28886 (18 Ocak 2014). Erişim 11 Mayıs 2026. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/01/20140118-1.htm>
- Shaheen, Faissal A. M. vd. "Saudi Center for Organ Transplantation: Activities and Achievements". *Saudi Journal of Kidney Diseases and Transplantation* 6/1 (1995), 41-52.
- Şinkî, Muhammed b. Muhammed Muhtâr b. Ahmed. *Ahkâmü'l-Cirâhâtî't-Tıbbiyye ve'l-Âsârü'l-Müterattibe 'aleyhâ*. Cidde: Mektebetü's-Sahâbe, 2. Basım, 1994.
- Tepehan, Selma - Elmas, İmdat. "Türkiye'de Beyin Ölümü Tanısına Güven Sorunu ve Organ Bağışına Yansımaları". *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi* 18/1 (2014), 8-14. <https://doi.org/10.62111/ybhd.1448724>
- Wijdicks, Eelco F. M. "Brain Death Worldwide: Accepted Fact but No Global Consensus in Diagnostic Criteria". *Neurology* 58/1 (2002), 20-25. <https://doi.org/10.1212/WNL.58.1.20>
- Wong, Li Ping. "Knowledge, Attitudes, Practices and Behaviors Regarding Deceased Organ Donation and Transplantation in Malaysia's Multi-Ethnic Society: A Baseline Study". *Clinical Transplantation* 25/1 (2011), E22-E31. <https://doi.org/10.1111/j.1399-0012.2010.01312.x>
- el-Fetâva'l-İslâmiyye min Dâri'l-İftâ el-Mısriyye*. Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1997.
- "Karâr (5): Echizetü'l-Înâş". *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî* 3/2 (1987), 809.